

Néhány szó a Kalevaláról és magyar fordításáról

TÉKA

A *Kalevala*, a finnek népi eposza — véglegesnek tekintett változatában — alig 124 éves: 1849-ben adta közre Elias Lönnrot (1802—1884), két évtizedes gyűjtő- és szerkesztőmunkájának eredményeképpen. Az eposz egyes részletei, persze, ennél sokkal régebbiek: évszázadokon át hagyományozódtak szájról szájra a népi énekesek körében. Kétségtelen azonban, hogy ezek a részletek is újabb keletűek, mint általában a naiv eposzok szövege. Fialtal tehát a *Kalevala*. S fiatal különösen azért, mert — a történelem szeszélye folytán — a társadalmi fejlődésnek egy korai, osztálytagozódás előtti szakaszát idézi.

A finn eposz legszembeütőbb sajátossága — a heterogeneitás. Középpontjában a szampó, a minden gazdagság és boldogság forrását jelentő csodamalom áll, amelyről mégis viszonylag kevés szó esik a műben. A hősök — Väinämöinen, Ilmarinen és a többiek — története szeszélyesen kanyarog, s olykor alig összefüggő epizódokra bomlik. Az epikus énekek folyását gyakran szakítják meg lírai részletek s a legkülönfélébb varázsigék: ráolvasások, könyörgések, jótanácsok, fenyegetések. A magyarázat egyszerű: Lönnrot a finn népköltészet legjavát mentette át az eposzba, a lehető legváltozatosabb anyagot egybeszerkesztve.

Mégis egységes az eposz. Egységes, mert a nemzeti társadalom természetközeli élő emberének sajátos szemléletében fogat. S éppen ez biztosítja jelentőségét. Aligha van ugyanis a világirodalomnak még egy alkotása, amelyben olyan fontos szerephez jutna a szó, mint éppen a *Kalevalában*, amelynek hősei mágikus, isteneket is kényszerítő hatalomként tisztelik az igét.

*

Mondottuk: a *Kalevala* végleges szövege alig 124 éves. A mai finn olvasó azonban már csak az úgynevezett *Kalevala-szótár* segítségével érti meg maradéktalanul. E tekintetben tehát előnyösebb a helyzete annak, aki fordításban ismerkedhetik a művel, különösen akkor, ha — mint a magyar olvasónak — több tolmácsolás áll a rendelkezésére. Persze, a legszerencésebbek azok, akik a fordítások szövegét az eredetivel is össze tudják vetni.

A jelen sorok írója, sajnos, nem tartozik az utóbbiak közé. A fordítások hűségének elbírálására tehát nem illetékes. Néhány megjegyzést mégis megkockáztatna. Hiszen minden tolmácsolás önmagában véve is — önálló irodalmi alkotásként — megítélhető. És hát a fordítói vallomásokból meg az átköltések párhuzamos szövegéből valamelyest a fordítói hűsége is következtetni lehet.

P. VAGU — G. DUMITRU:
Știința conducerii. — F. W. Taylor óta a „tudományos vezetés” kifejezés gyakorivá vált, s napjainkban már a társadalmi-gazdasági élet minden területén alkalmazzák. Hogy vezetésre mint elkülönült — a vezetett folyamattól elválasztható — tevékenységre szükség van, ma már nem lehet vita tárgya. De lehet-e máris egy általános vezetéselmélet létezéséről beszélni? A vezetés végső célja a hatékonyság növelése. De hogyan vezessünk? Erre a hogyanra sokan megpróbáltak már válaszolni. A könyv első része is a fent említett hogyanra keres választ, azaz a vezetésről alkotott különböző felfogásokat ismerteti: a klasszikus iskolát (Taylor), E. Mayornak az emberi kapcsolatokra épített tételét, a szisztematista felfogást, amely C. I. Bernard nevéhez fűződik. A második részben a szerzők saját elképzeléseiket fejtik ki a modern vezetési rendszerről, leírva annak elemeit és általános felépítését. Részletesen elemzik a vezetés funkcióit, feladatait és hatásköreit. (*Edi-tura didactică și pedagogică*, 1972.)

RADU VASILIU: *Decolonizarea și relațiile internaționale.* — A *gyarmati felszabadulás* (úgy is fordíthatnók: gyarmattalanítás vagy gyarmattalanodás?) és a *nemzetközi viszonyok* című könyv szerzője a bevezető fejezetben megfogalmazza, és a következőkben a gyarmatosítás ténye implikációinak kimutatásával valósítja meg szándékát: annak az ismételt bizonyítását, hogy a fő gyarmatbirodalmak felszámolása után a nemzetközi relációkat többé már nem határozhatják meg a kolonializmus fénykorának külpolitikai normái: erőltettnek éppen nem mondható párhuzamai a gyarmatosítás és az újgyarmatosítá-

tás praktikái között lehetőleg a neokolonializmus történelmi gyökereig, s bizonyítják, hogy az új, melyrehatóbb változásokat igéző felszabadulások eszközei nem csak diplomáciai és katonai jellegűek lehetnek, hiszen az antiimperialista arcvonal „nagyvezérkara” nem csak földrajzilag pontosan körülhatárolható helyen működik. (*Editura politică*, 1972.)

EMILE PLANCHARD: Cerce-tarea în pedagogie. — A portugáliai Coimbra egyetem tanárának főműve értékes hozzájárulás napjaink pedagógiai útkereséséhez. Míután számba vette a neveléstudomány mai feladatait, a kutatási módszereket vizsgálja. Könyve második felében a kísérleti pedagógia elméleti és gyakorlati kérdéseit veti fel, úgy, hogy felsorakoztatja több évtizedes kutatótevékenysége eredményeit is. Bírálja az iskolai teljesítményvizsgálat eddigi módszereit, és helyükbe az igen változatos témájú és szerepű — könyvében is szemléltetett — tesztek ajánlja. (*Editura didactică și pedagogică*, 1972.)

AL. ROȘCA—B. ZÖRGÖ: Ap-titudinile. — A fejlett technika és kibernetika, a korszerű termelési mód és a modern életviszonyok egyaránt arra kötelezik az egyént, hogy képességeit feltárja, megismerje, magas fokra fejlessze, s a legoptimálisabb körülmények között állítsa a társadalom szolgálatába. Közösségi és egyéni szükséglet tehát, hogy önmegismerő tevékenységünk fokozottabban forduljon hajlamaink és képességeink felé. Ehhez nyújt segítséget, különösen a pályaválasztás küszöbén álló ifjúság és a szülők, osztályfőnökök számára a kolozsvári egyetem pszichológiai tanszékének két vezető tanára. A képességek széles skálájának bemutatása és e-

A *Kalevala* első magyar tolmácsolását Barna Ferdinánd (1825—1895) tette közzé, 1871-ben. Munkája egy emberöltő alatt lényegében túlhaladottá vált, nem annyira nyelvének — akkor kevésbé érzékelhető — régiessége, inkább verselésének egyhangúsága miatt. Barna Ferdinánd ugyanis ragrimekben összecsendített felező nyolcasokat sorjázatosított a fordításban, a közönség — nyilván félreértett — elvárására hivatkozva.

Vikár Béla (1859—1945) elsősorban az egyhangúság kiküszöbölésére törekedett. Költői készséggel és tudományos körültekintéssel újratemtett *Kalevalája* (amely 1909 óta számos kiadást megért) így válhatott — a többi közt — József Attila költészetének ihletőjévé.

A Vikár-féle fordítás ma már klasszikusnak számít, bár korántsem „hibátlan”. Nyelvében már viszonylag sok a külön magyarázatot igénylő néprajzi és elavult szó. Verselése pedig egy árnyalattal színesebb a kelleténél. (Vikár maga vall arról, hogy a finn metrikában sajátos szerepet játszó hangsúlyos hosszú és rövid szótagokat fordításában bizonyos szabadsággal kezeli, s a *Kalevalára* jellemző alliterációkat is gyakran végrimekkel pótolja.)

Íme, ezért vált szükségessé a legújabb tolmácsolás. S jelentkezett egy fiatalember, aki nemcsak tudatosította az újrafordítás szükségességét, hanem vállalta is a népszerű és nagyhatású Vikár-féle változattal való versengés kockázatát.

A legújabb tolmácsolásból 1969-ben jelent meg könyvalakban az első mutatvány (*Kalevala földjén*, Téka sorozat), s ennek kedvező fogadtatása után látott napvilágot a közel 23 000 sort számláló teljes szöveg.* A kötet megjelenését a fordító, Nagy Kálmán (1939—1971), sajnos, már nem érte meg.

A legújabb magyar *Kalevala* valamennyi erényére és esetleges hibáira csak a későbbi — elmélyült és sokoldalú — összehasonlító vizsgálat mutathat rá. Kétségtelen azonban, hogy ezt a vizsgálatot érdemes elvégezni. Nagy Kálmán fordítása ugyanis — szemben a Barna Ferdinándéval, de a Vikárénak számos részletével is — külön nyelvi magyarázatokat nem igénylő, folyamatosan olvasható, egységes és természetes szöveg, amelynek archaikus hangulatát nem a szókincs vagy a nyelvi szerkezet régiesége, hanem a nemzeti társadalom emberére jellemző fogalmaknak és gondolkodásmódnak a reprodukálása biztosítja.

A *Kalevala* sajátos trocheusi ritmusát Nagy Kálmán fordítása sokkal következetesebben valósítja meg, mint a Vikáré. A sorok időmértékes alapképlete a jól ismert: — 0 / — 0 / — 0 / — 0, ehhez a képlethez azonban csak a hangsúlyos szótagoknak kell igazodniuk, oly módon, hogy hangsúlyos rövid szótag nem állhat a versláb elején, hangsúlyos hosszú szótag pedig nem állhat a versláb végén. Az első és a második verslábba ez a szabály nem feltétlenül kötelező. Mi több: az első verslábban a szótagszámát is szaporítani lehet. Így ékelődhetnek a nyolc szó-

* *Kalevala*. Fordította Nagy Kálmán. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972.

tagos sorok közé kilenc és tíz szótagos sorok is — a fordításban éppúgy, mint az eredetiben.

Nagy Kálmánnak — még a Téka-kötet megjelentekor — felrötták azt, hogy tolmácsolása alliterációkban viszonylag szegény, s hogy kerüli a sorvégi rimeket. Mindkét észrevétel érvényes a fordítás egészére is. Az elsovel kapcsolatban mentségül el kell fogadnunk azt a magyarázatot, hogy a mai magyar nyelvben a szókezdő hangok száma csaknem kétszer annyi, mint a *Kalevala* nyelvében, a szókezdetek összecsengése a magyarban tehát szűkséggé válik. A második észrevétel tulajdonképpen nem bírálat, hanem dicséret. Hiszen a sorvégi rimelés a finn eredetiben is csak véletlenszerű: nem a rímteremtő szándéknak, hanem a gondolatrítmusnak a szülötte.

A *Kalevala* három különböző időpontban készült magyar tolmácsolását nem volna értelme rangsorolnunk. Meggyőződésünk azonban, hogy Nagy Kálmán fordítása nemcsak időben áll közelebb a mai olvasóhoz...

Mózes Huba

Költészet — és egyéb feljegyzések

*Rovásírás és egyéb feljegyzések** a címe Kiss Jenő legújabb verseskötetének. Az alcíméből a kötet jellegére is következtethetünk, s ha fellapozzuk, valóban azt találjuk, amit a megjelölés ígér: naplót. A költő naplója nem mindig költészet, de mindig líra, azaz vallomás maga s a világ dolgairól. Hogy csakugyan naplóval van dolgunk, az abból is kitetszik, hogy Kiss Jenő a tudatos szerkesztés logikájával (mert: „a líra logika...”) három „füzetbe” sorolja e miniatűr verses glosszákat, melyeknek teljes joggal adhatta a *Rovásírás* gyűjtőcímet. A legjobbak valódi rovásírásként a papírnál nemesebb és tartósabb matériára kívánkoznak: kőre, fára, ősi üzenetek anyagára.

A naplót — már ha nyilvánosságra kerül — folyamatosan olvassa az ember. A verseskötetet — hangulat s véletlen sugallatát követve. Ha így olvasuk Kiss Jenő kötetét, gyöngyszemeket is találunk ebben az ékszeres kazettára emlékeztető kötetkében. *A csikó büszkesége* című pompás négyoroszt például a 21. lapon, melynek első két sora Kiss Jenő költői leleményének remekei közé tartozik:

*A háta bérécn áthengeredett
a kiscsikó, és aztán talpra állt*

* Kiss Jenő: *Rovásírás*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1972.

TÉKA

lemzése után ezek feltárással és fejlesztési módjaival is foglalkoznak a szerzők. A kézikönyv értékét növeli a fejezetenként prezentált könyvészet gazdagsága. (*Editura științifică*, 1972.)

Selectia și orientarea profesională. — Minden nemzedék visszatérő problémája a helyes, képességeknek megfelelő pályaválasztás. Technicizált korunkban ezt a gondot az a tény is fokozza, hogy az egyének a megváltozott életfeltételekhez s a műszaki követelményekhez kell hozzáigazítani a jövőre vonatkozó elképzeléseit, terveit. Szülők, tanárok, osztályfőnökök gondjain kíván segíteni az a túlnyomórészt kolozsváriakból álló kutatócsoport, amely e tanulmánygyűjteményt összeállította. A szerzők a pályaválasztás és a pályairányítás leg sürögősebb kérdéseire keresnek korszerű, pedagógiai és lélektani megalapozottságú válaszokat. (*Editura didactică și pedagogică*, 1972.)

MÉSZÁROS ISTVÁN: Népoktatásunk 1553—1777 között. — A szerző, az oktatástörténet jeles művelője gazdag adatanyaggal cáfolja azt az elterjedt nézetet, hogy népoktatásról csak az ipari forradalom korától kezdve lehet beszélni, Rámutat arra, hogy az ismeretanyag bővülése, a diáklétszám növekedése sok évszázados folyamat volt, amelynek kezdetei a kora-középkori plébániai iskolázásig nyúlnak vissza. Ebben a fejlődésben újabb szakaszt jelentett a középkor-végi városi iskolák létrejötte, illetve az oktatásnak a reformációhoz kapcsolódó demokratizálódása. Így jut el az európai népoktatás az ipari forradalom korszakában az általános oktatás célkitűzéséig, amely cél majd csak a huszadik században valósul meg. A népoktatásnak a